

Veeti Raivio

”VAIKKA TIEDÄN ETTEI RINTAMALLA OLLA KUVAILEMASSA”

- sotakokemuksia Suomen sisällissodan punaisten
kirjeissä 1918

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
Joulukuu 2022

TIIVISTELMÄ

Veeti Raivio: "Vaikka tiedän ettei rintamalla olla kuvailemassa" - sotakokemuksia Suomen sisällissodan punaisten kirjeissä 1918
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Joulukuu 2022

Tutkimuksessani perehdyn Vapaussodan arkiston sisältämään kirjekokoelmaan sisällissodan alkupuoliskolta 1918. Selvitän kirjeiden avulla aikalaiskokemuksia sisällissodasta. Keskittymällä pelkästään yksityiskirjeisiin pääsen lähelle punaisten henkilökohtaisia ajatuksia keväällä 1918. Samalla kuitenkin pidän mielessä sen, että kirjeet ovat kokemusten tekstimuotoista kuvailua toiselle henkilölle. Kirjeet olivat sodan erottamille ihmisille ensisijainen kommunikaatiomenetelmä.

Sisällissota puhkesi kahden kotimaaltaan suomalaisen, mutta poliittisilta ajatuksiltaan erilaisen osapuolen, punaisten ja valkoisten, välille alkuvuodesta 1918. Kirjeissä käsiteltiin sotakokemusta ja mielipiteitä sodasta. Punaiset hakivat tukea kokemuksilleen niin maailmankatsomuksestaan, uskonnosta, arvoista ja aatteesta kuin kirjeiden avulla läheisistään. En tutkimuksessani pyri lopulliseen vastaukseen siitä, miten punaiset kokivat sodan, vaan teen katsauksen moninaiseen mikrohistoriaan. Kirjeaineistosta löytyy kuitenkin punaisia lankoja, jotka yhdistävät kokemuksia niin henkilöiden kuin ajan läpi. Asetan erilaiset kokemukset tapahtumahistorialliseen kontekstiin niiden paremmin ymmärtämiseksi. Sotakokemuksia voi tarkastella monesta eri näkökulmasta, mutta tutkimuksessani olen valinnut näkökulmiksi kolme kirjeissä usein toistuvaa aihetta, jotka ovat myös eräänlainen kronologinen yksinkertaistus sotakokemuksesta. Nämä ovat lähtö kotoa rintamalle, taistelu ja kuoleman kohtaaminen. Jokaista aihetta lähestyn hiukan eri tavoilla niin kuin ne punaisissakin aiheuttivat eritasoisia reaktioita ja kokemuksia.

Sisällissotaa on tutkittu lähivuosina paljon, mutta tuhannet yksityiskirjeet avaavat siihen yhtä monta uutta yksilötason näkökulmaa, kuin niillä on kirjoittajia. Sodan kokemuksen tutkimukselle on aihetta myös nykypäivän maailmanpoliittisien seikkojen takia, kun sota on taas arkinen aihe julkisessa keskustelussa Suomessa.

Avainsanat: sisällissota, 1918, punakaarti, punaiset, sotakokemus, sota-ajan kirjeet, yksityiskirjeet

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymys, lähdeaineisto ja sen rajaus	1
1.2 Aikaisempi tutkimus	5
2.1 Kokemukset punaisten kirjeissä	6
2.1 Ajatuksia ja kokemuksia rintamalle lähtiessä	6
2.2 Taisteluiden keskellä	10
2.3 Kuoleman kohtaaminen	17
3. Yhteenveto	20
Kirjallisuus ja lähteet	22

1. Johdanto

Suomen sisällissodan jälkeisinä vuosikymmeninä ilmestyi ulkomailla useita teoksia, joissa punakaartin veteraanit muistelivat taisteluitaan ja tapahtumia.¹ Kun toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä nousi taas Suomessakin kiinnostus ja osittainen hyväksyntä hävinneen osapuolen historiaan, kerättiin ikääntyviltä veteraaneilta tietoa kyselytutkimuksina. Nämä lähteet ovat auttaneet täydentämään kuvaa sisällissodan punaisten kokemushistoriasta. Säilyneet aikalaislähteet tavallisen rintamakaartilaisen kokemuksista ovat kuitenkin harvinaisia. Sotaan ei lähdetty jälkiviisaana. Tutkimukseni aiheena ovat Suomen sisällissodan aikana punaisten kirjoittamat yksityiskirjeet aikalaiskokemuksien lähteenä. Kirjeet olivat suurin ja usein ainoa yhteys,² joka rintamalle lähteneiden ja kotiin jääneiden välillä oli, ja sodan erottamille osapuolille syntyi tarve kirjeiden kautta selvittää tilanteita ja tunteita. Punakaartilaisten kirjeet ovat erityislaatuinen mutta vähän hyödynnetty aineisto, joka avaa aikalaisien ajatuksia ainutlaatuisella tavalla. Sotakokemus tutkimusaiheena on valitettavan ajankohtainen. Euroopassa on jälleen syttynyt sota, joka koskettaa niin sotilaita kuin siviileitä. Vapaaehtoisia suomalaisiakin lähtee tänäkin päivänä kotoaan rintamalle taistelemaan arvojensa puolesta.

1.1 Tutkimuskysymys, lähdeaineisto ja sen rajaus

Tutkimuskysymykseni onkin: minkälaisia kokemuksia ja tunteita sodasta punaisten kirjeistä löytyy? Kysymyksen käsittely jakautuu kolmeen alakysymykseen, jotka ovat seuraavat. Mitä ajatuksia ja tunteita sodasta löydettiin kirjeisiin kirjattiin? Minkälaisia kokemuksia ja ajatuksia taisteluista kirjoitettiin? Mitä tunteita läheisten kuolemasta jaettiin ja miten niistä kirjoitettiin? Kysymyksiä tarkastellaan sekä eturintamalla taistelleiden että kotiin jääneiden näkökulmista.

Tutkimukselleni aineisto on erittäin keskeinen. Kirjeet antavat aikalaiskuvan, joka eroaa esimerkiksi kuulustelutilanteessa, valkoisten ehdoilla annetuista valtionrikosoikeuden tunnustuksista, ja vuosikymmeniä jälkikäteen tehdyistä muistitietokeräyksistä. Yksityiskirjeiden sisältö ei kuitenkaan ole puhtaasti kirjoittajan ajatuksia, vaan ne ovat tarkoitettu toisen yksilön luettavaksi, ja toisinaan myös ottaen huomioon sen seikan, että ne voivat joutua kolmannen yksilön, ehkä vihollisosapuolen

¹ Neuvostoliitossa ja Yhdysvalloissa ilmestyneet, luokkasotakirjallisuudeksi myöhemmin nimetyt punapakolaisten teokset, esim. *Suomen luokkasota, Punakaarti rintamalla*.

² Vaikka punakaartin korkein johto kommunikoi toisinaan rintamaesikuntiensa kanssa puhelimitse (valkoiset salakuuntelivat ja kirjasivat useita tällaisia puheluita), en ole löytänyt viitteitä siitä, että puhelinsoittoja olisi tapahtunut muuten kuin tässä sotilaallisessa tarkoituksessa.

käsiin.³ Tällainen pelko, joka myös toisinaan punaisten kirjeissä esiintyy, oli jälkikäteen katsottuna aiheellinen, sillä valkoiset keräsivät punaisten kirjeitä todistusaineistoksi. Yksityiskirjeiden keruu vastustajalta oli tapana myös maailmansodan armeijoissa tietojenkeruun tarkoituksessa.⁴

Kansallisarkistossa (KA) sijaitsevan Vapaussodan arkiston (VapSA) punaisten kirjeiden kokoelma, joka toimii tämän tutkimuksen lähteenä, on tämän valkoisten suorittaman kirjekeruun tulos.⁵ Kirjeiden ulkoasut, paperi ja kunto vaihtelevat. Kotoa lähetetyistä kirjeistä osa on moitteettomasti kirjoitettuja. Rintamalta lähetetyt kirjeet ovat välillä kirjoitusolosuhteiden ja kirjottajan kokemattomuuden seurauksesta vaikealukuisia ja repeytyneitä. Vapaussodan arkiston kirjeiden lisäksi aineistooni sisältyy yksi Suomen Kuvalehdessä sodan jälkeen julkaistu kirjeen katkelma⁶, jota ei arkistosta löytynyt. Kirje on ilmeisesti tullut sotavangin mukana valkoisen sotilaan haltuun. Valkoinen sotilas kaatui sittemmin Tamperetta vallatessa, eikä hänen hallussaan ollut punainen kirje ole ehkä säilynyt kuin hänen omaan kirjeensä kopioituna.

Yksityiskirjeiden käyttö on viime vuosikymmeninä lisääntynyt historiantutkimuksessa. Historiantutkimuksen laajetessa mm. kokemushistoriaan, myös sotahistorian tutkimuksessa alettiin ns. uudessa sotahistoriassa hyödyntää yksittäisten sotilaiden kirjeitä. Sotien aikaisia yksityiskirjeitä ei pitkään pidetty luotettavana lähteenä historiankirjoitukselle, joka oli pitkälti tapahtumahistoriaa. Tarvittava tieto saatiin virallisista raporteista, kuten sotapäiväkirjoista, ei sensuroiduista yksityiskirjeistä. Sisällissodan punaisten kirjeiden käyttö on nykytutkimuksessakin kuitenkin jäänyt vähäiseksi.⁷ Syitä sille on mm. se, että kirjeet aikanaan jäivät tutkimuksen ulkopuolelle, eivätkä ne ole onnistuneet nousemaan Valtionrikosoikeuden keräämien tietojen ja punakaartin esikuntien sota-aikaisten raporttien tasolle.⁸ Tämän lisäksi käytännön esteitä on monia: kokoelma on hajanainen, suhteellisen pieni (verrattuna esimerkiksi Tampereen Yliopiston Kansanperinteen Arkistoon, joka sisältää n. 40 000 toisen maailmansodan aikaista kirjettä⁹) ja vaikealukuinen. Tutkijalle, joka haluaa tietoa yksittäisestä tapahtumasta tai ilmiöstä, ei koko aineiston läpikäyminen ole ajankäyttöön suhteutettuna hyödyllistä, kun lopputuloksena voi olla se, ettei asiasta ole kirjeissä

³ Taskinen 2015, 28–29, Tikka 2015, s. 125.

⁴ Esim. Yhdysvaltain armeijan vuoden 1917 *Notes on Examination of the Effects and Various Objects Found on German Soldiers*, 9–10. Kirjanen ohjeistaa mm. yksityiskirjeiden keruun ja niistä sotilaallisesti merkittävän tiedon keruun. Kirjanen on alun perin Ranskan armeijan tuottama.

⁵ Tikka 2015, 124.

⁶ Suomen Kuvalehti 1918 nro 50, 689, Kansallisarkisto.fi

⁷ Tikka 2015, 135.

⁸ Tikka 2015, 124.

⁹ Tikka et al. 2015, 7.

mainintaakaan. Kuitenkin tietyissä tutkimuksissa kirjeet ovat osoittautuneet tärkeämmäksi aineistoksi kuin perinteisemmät lähteet. Kirjeet vaativat lähestymistavan, joka huomioi niiden omalaatuisuuden lähdeaineistona, mutta tämä ei vähennä niiden arvoa lähteenä.¹⁰

Tutkimusaineisto rajautuu tuhansia kirjeitä käsittävästä aineistosta 23 kirjeeseen, joista 11 on rintamalta ja 12 kotoa kirjoitettuja. Ajallisesti aineisto on rajattu sisällissodan alkupäivästä, 27.1.1918, päivämäärään, joka on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu punaisten yleismielialan kääntymispäivämääräksi,¹¹ sekä valkoisten suurhyökkäyksen alkupäiväksi, eli 15.3.1918. Aineistona hyödyntämäni kansio on Vapaussodan arkisto (VapSA) 141a. Keskittyminen sodan alkupäähän tukee tutkimuksen päämäärääni, jossa haluan keskittyä aikaan, kun kaikki oli aikalaisille suhteellisen uutta, jälkiviisaalle pohdinnalle ei ollut vielä aikaa, ja sodan ratkaisutaisteluita ei ollut vielä käyty.¹² Käsittelen tutkimuksessa karkeasti ottaen¹³ kahta kirjeenvaihdon osapuolta, eturintamalta kirjoittavia kaartilaisia ja kotoa kirjoittavia omaisia. Rintamakirjeiden pienen lukumäärän vuoksi niiden osalta ei ollut tarpeen tehdä lisärajausta. Yleisemmät omaisten kirjeet olen ottanut käsittelyyn niiden arkistossa ilmaantumisjärjestyksessä¹⁴, joten niiden päivämäärät eivät ylety rajauksen loppuun. Huomasin kirjeitä tutkiessani maantieteellisen painotuksen Tampereen, Helsingin ja Turun asukkaisiin. Tämä johtuu asukasluvusta, sekä siitä, että pienien paikkakuntien kaartit taistelivat usein kotipaikoillaan, eikä kirjeille siten ollut suurta tarvetta. Viipurin puuttuminen johtuu siitä, ettei rintama sen pohjoispuolella liikkunut, eikä suuria kaartilaismääriä joutunut vielä 15.3. mennessä valkoisten vangiksi.¹⁵

Tutkimusmenetelmänä on kirjeiden lähiluku. Olen ensiksi jaotellut kirjeet eturintaman ja kotirintaman kirjeiksi. Olen sitten valikoinut sopivat kirjeet sisältöjen perusteella kolmen käsiteltävän aiheen, eli rintamalle lähdön, taistelun kohtaamisen, ja kuoleman kohtaamisen avulla. Nämä kolme teemaa muodostavat kronologisen muodon sodan kokemuksen käsittelylle. Sisällissodan kokemukset eivät aina olleet päivämääriltään yhtenäisiä, sillä kun toiset olivat jo

¹⁰ Taskinen 2018, 28.

¹¹ Esim. Parikka 1991.

¹² Mm. Tampere 6.4., Helsinki 13.4.1918.

¹³ Joskus kotoa kirjoitti kaartilaisia, ja toisinaan rintama oli kodin tuntumassa.

¹⁴ Kansio 141a on järjestetty pitkälti kronologisesti, mutta aineiston käsittely on johtanut joidenkin kirjeiden liikkumiseen kansion sisällä, vaikka ne ovatkin numeroituja. Koska kirjeet on pitkälti kerätty rintamalta, kotiväen kirjeitä on päätynyt arkistoon suuri määränemmistö.

¹⁵ Parikka tekee vastaavia huomioita. Hänen sisällissodan loppuun asti ulottuva aineistonsa sisältää runsaammin kirjeitä Viipurista sen jälkeen, kun valkoiset aloittivat Karjalassa etenemisen. Parikka 1991, 17.

taistelleet rintamalla viikkoja, toiset olivat vasta lähdössä kotoa. Teemat, kuten aineisto, eivät ylety sodan loppuvaiheen ja tappion tunnelmiin.

Olen huomionut kirjeiden erityisyyden lähdeaineistona. Ne ovat valikoituja vastaanottajalle kirjoitettuja sanoja, eivät puhdasta kokemusta. Kokemuksen historian selvittämisessä on tärkeää viestintävälineen, siis kirjeen, luonteen ymmärtäminen. Kirje ei ole objektiivinen lähde, vaan kirjoittaja saattaa aktiivisesti muokata sen sisältöä esimerkiksi antaakseen paremman kuvan itsestään. Kirjeiden tutkijalta puuttuu myös suuri määrä taustatietoa, sillä asiat, jotka ovat kirjoittajalle itsestäänselvyksiä, kuten kirjeenvaihtokumppaneiden keskinäinen suhde, eivät tule kirjeissä aina selkeästi esille. Kirjoittaja ottaa huomioon suhteensa vastaanottajan, ja kohdistaa ajatuksiinsa itsesensuuria.¹⁶ Kirje ei ole välitön kokemus tai ajatus, vaan jälkeinpäin kirjoitettu, vaikkakin ehkä nopeammin ja enemmän hetkessä, kuin mikään muu sotahistorian lähde. Yksityiskirje onkin ehkä intiimein lähde, mitä sisällissodan aikaisen ihmisen mieleen on olemassa.

Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen mukaan sodan kokemuksen historia tarkoittaa sitä, että sotaa tarkastellaan yksilöiden näkökulmista. Se murtaa perinteisemmän, sotaa valtion ja sodanjohdon näkökulmasta käsittelevän tapahtumahistorian lähtökohtia, ja täydentää sotahistoriaa ruohonjuuritason näkökulmilla. Kokemuksen historia ei kysy vain sitä, mitä tapahtui ja miksi, vaan se tarkastelee, miten aikalaiset kokivat sodan.¹⁷

Kirjeiden sisältämän kokemuksen paremmin ymmärtämiseksi olen käyttänyt kontekstointia. Historiallisen kontekstin rakentaminen kirjeen kirjoituspaikan ja kirjoittajan ympärille on tutkimuksessani erittäin keskeistä, sillä niin suuremmat valtakunnalliset ja jopa kansainväliset tapahtumat, kuin hyvinkin paikalliset, saman päivän aikana tapahtuneet tappiot tai voitot, muokkasivat heidän ajatteluaan ja senhetkisiä tunnetiloja. Tapahtumapaikan tilanne, henkilö- ja tapahtumahistoriallinen kontekstointi auttaa ymmärtämään esimerkiksi sitä, miksi yksi henkilö uskoi voittoon samalla, kun toinen oli tappiomielialan murtama. Lisäksi on ymmärrettävä, ettei kirjeiden kirjoittajilla ollut saatavillaan yleiskuvaa tai objektiivista tietoa sotatilanteesta, vaan perusteettomat huhut kiersivät, ja sanomalehdet levittivät propagandaa. Aikalaisen käsitykset sodan kulusta saattavat olla nykytiedon valossa outoja, kun saatavilla on enemmän tietoa kuin yhdelläkään aikalaisella.

¹⁶ Taskinen 2015, 21.

¹⁷ Kinnunen & Kivimäki, 9–15.

Tutkimuksen otsikon lainaus on otettu VapSA 141a-kansion kirjeestä Tampereelta 15.3.1918. Se ei kuulu käsiteltyyn aineistoon, mutta on kuitenkin oiva tiivistys punaisista kirjeistä: ne eivät olleet aikalaisille ensisijaisesti sodan kokemusten kirjallisia tallennuksia, mutta välillä ne sellaisiksi kuitenkin muodostuivat.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Punaisiin kirjeisiin perehtyviä tutkimuksia on kaksi. Ensimmäinen on Jari Parikan pro gradu -tutkielma *Raakaa sortovaltaa vastaan – Punaisten mielialakehitys keväällä 1918 yksityiskirjeiden valossa*,¹⁸ jossa hän kvantitatiivisin menetelmin analysoi kirjeitä mielialaa määrittäneiden muuttujien kautta. Aikaisempaan mielialatutkimukseen nojaten Parikka käyttää sodan alku- ja loppupuoliskon rajana päivämäärää 15.3.1918.¹⁹ Päivämäärää hyödynnän tämän tutkimuksen ajallisessa rajauksessa. Toinen on Marko Tikan artikkeli *Kai mennään huomenna Porin rintamalle ja kirjoita – sisällissodan punaisia kirjeitä*,²⁰ jossa Tikka luo kokonaiskuvan kokoelmasta ja kirjeiden sisällöstä. Hän avaa kirjekokoelman taustaa, kirjeiden sisältöä ja kirjoitustapoja. Tikka toteaa punaisten kirjeiden olevan uniikkeja asultaan ja tyyliältään, jopa ”vallankumouksellisia”, eivätkä niitä rajoita kaikki tyyppilliset kirjeilmaisun piirteet.²¹ Tämä artikkeli toimii pohjana ja lähtökohtana tutkimukselleni.

Punaisten yksityiskirjeitä on lähivuosina käytetty lähdeaineistona muutenkin, kuin itse kirjeiden tutkimuksessa. Pro gradu -tutkielmassaan *”Kaaduit taistelussa vapauden, sekä ihmisarvon ja oikeuden”– Kuolemankäsittely Suomen sisällissodassa punaisten puolella*²² Anna Huhtala hyödyntää, muiden aineistojen ohella, punaisten kirjeitä arvioimaan punaisten kuolemankäsityksiä ja -riittejä, kuten sankarihautajaisiin suhtautumista. Rajaan Huhtalan käsittelemät aiheet tutkimuksessani pois. Esimerkiksi omaisten kohdalla keskityn kuolemanpelkoon ja ensireaktioon, en kuolemasta selviämisen metodeihin. Hyödynnän kuitenkin Huhtalan tutkimusta esimerkiksi aatteen merkityksen osalta, kun käsittelen punaisten kuoleman kohtaamisia.

Kuoleman kohtaamista kirjeissä on käsitellyt myös Riikka Valkjärvi Suomen kielen pro gradu -tutkielmassaan *Kuoleman ja tappamisen merkitykset sota-ajan kirjeissä*²³. Kyse on toisen

¹⁸ Parikka 1999.

¹⁹ Parikka 1999, tiivistelmä.

²⁰ Tikka 2015.

²¹ Tikka 2015, 125 & 135.

²² Huhtala 2015.

²³ Valkjärvi 2022.

maailmansodan kirjeiden tutkimuksesta, mutta Valkjärven huomiot kielen käytöstä kirjeissä ovat oivallinen vertauskohta punakaartilaiden kirjeisiin. Tutkimuksessani on myös yhteneväisyyksiä toisen maailmansodan suomalaissotilaiden kirjeitä käsittelevään Tapio Nurmisen artikkeliin *”Ehkä se läpimurto on nyt selvä” – Sotilaiden kirjeet tapahtumahistorian aineistona*²⁴. Nurminen vertailee kirjeissä kuvattuja tapahtumia virallisiin sotapäiväkirjoihin, ja täydentää tapahtumahistoriaa löytämällä seikkoja, jotka ovat virallisissa asiakirjoissa jätetty kirjaamatta. Hän tuo esille yksilöllisiä taistelukupvauksia, jotka ovat samankaltaisia kuin tässä tutkimuksessa käsittelemäni.

2. Kokemukset punaisten kirjeissä

Tutkimukseni aikavälillä, 27.1.-15.3.1918 sisällissodan rintama pysyi vielä suhteellisen liikkumattomana asemasotana Pori-Tampere-Lahti-Lappeenranta-Viipuri-välimaaston pohjoispuolella. Molemmiin puolin joukkojen keskittymät olivat kylien, teiden ja rata-asemien lähetyvillä. Punaisen kaartin johto jakoi rintaman lohkoihin: Läntisen rintaman keskuksena toimi Tampere, Keskisen Kouvola ja Itäisen Viipuri.²⁵ Lisäksi Tampereen pohjoispuolen rintamaosaan viitattiin kirjeissäkin usein nimityksellä Pohjoinen rintama. Tämä jakautui vielä tarkemmaksi puhuttaessa tiettyjen pitäjien taisteluista, esim. Vilppulan rintama mainitaan usein kirjeissä. Rintaman selusta-alueet tyhjennettiin helmikuun aikana sinne jääneistä paikallisista suojeluskunnista. Punakaartiin liittyi jatkuvasti uusia jäseniä, ja sodan lopputulos oli aikaisille tuntematon.

2.1 Ajatuksia ja kokemuksia rintamalle lähtiessä

Sota käytiin pääasiassa rintamalla, jossa paikalliset punakaartit ottivat vastuun oman paikkakuntansa puolustamisesta. Kun rintamalle tarvittiin lisäjoukkoja, saatiin niitä eteläisestä Suomesta, missä ei sodan alun kahakoiden jälkeen ollut kaartille kuin vartiotehtäviä. Etenkin Helsingin Punaisesta Kaartista, Suomen suurimmasta, saatiin joukkoja kaikille rintamalohkoille.²⁶ Joukoille ilmoitettiin lähdöstä epämääräiselle ”rintamalle”, usein ilman tietoa tarkasta kohteesta. Punakaartilaiden kirjeissä näkyy tiedottomuus matkan määränpäästä ja lähdön äkkinäisyys. Hyväntuulinen helsinkiläinen kaartilainen kirjoittaa serkulleen 17.2.1918 yksityiskohtaisen selostuksen matkastaan rintamaa kohti, mutta harmittelee, kun talvivaatteet jäivät lähdön kiireessä kotiin. Uudenkaupungin valloitus ei saa tekstissä mainintaa suurempaa tilaa, sillä se tapahtui

²⁴ Nurminen 2015.

²⁵ Tikka 2018, 93.

²⁶ Hoppu 2015, 192.

taistelutta, kun paikallinen suojeluskunta päätti vetäytyä Ahvenanmaalle jo päiviä ennen punaisten saapumista:²⁷

...olen täällä Raumalla mutta pian kai mennään taas toiseen paikkaan [...] kaikki jäi kotia kun se lähtö tuli niin äkkiä että ei keriinny käymään enään kotona [...] marsittiin jalkaisin 85 kilometriä uuteen kaupunkiin joka me valotettiin...²⁸

Kirjoittaja uskoo määränpäänä olevan seuraavana päivänä Porin rintama, jossa paikallinen Punakaartin piiriesikunta kaavaili hyökkäystä. Valloitukset loppuivat kuitenkin lyhyeen ja rintama jumittui paikalleen.²⁹ Talviseen taisteluun sopivasta vaatetuksesta ja muista lähtövalmisteluista huolehtii myös turkulainen kaartilainen, joka kirjoittaa Ruovedellä jo taistelussa olevalle veljelleen 10.3.1918:

...kuinka muuten siellä nyt oikein menee, onko siellä vielä kovin kylmä. Me taidamme lähteä myöskin tällä viikolla eli lauantai aamulla Ruovedelle Turun I.I.III. komppania...³⁰[...] Taidamme vielä tavata toisemme siellä, kun ensin sinne päästään.³¹

Vallankumoussotureiden taisteluintoa ruokittiin ennen rintamalle lähtöä propagandapuheilla, ja juniin nousevia joukkoja kannustivat soittokunnat.³² Ennen varsinaista rintamalinjaan suuntaamista joukkoja koottiin keskeisiin kaupunkeihin, joista niitä voitiin lähettää tarvittaessa taistelupaikoille. Tampere toimi hyvien rautatieyhteyksien ja strategisen sijaintinsa ansiosta tällaisena joukkojenkokoamiskeskuksena, ja rintamalle lähtöä odottavat kaartilaiset pitivät kaupungissa hauskaa.³³ Kaupunkien valokuvaamoissa käytiin kuvauttamassa itsensä vallankumoussoturina kivääri kädessä.³⁴ Ulkopaikkakuntalaisille kaartilaisjoukoille varattiin rakennuksia majoitukseen ja kaartin tarjoamaan ruokailuun.³⁵

Punakaarti muodostui pääosin paikkakunnittain työväenjärjestön jäsenistä ja muista paikallisista innokkaista. Suuremmissa kaupungeissa, kuten Helsingissä, muodostettiin yksiköitä myös

²⁷ Lappalainen 1981a, 92.

²⁸ VapSA 141a kirje 100.

²⁹ Lappalainen 1981a, 97.

³⁰ Punakaarti muodosti aikakauden armeijoiden mallin mukaisia joukko-osastoja, jotka toimivat rintamalla yleensä komppanioina. Punakaarti kuitenkin kärsi sotilaallisen organisaation puutteesta, joten komppaniaa suuremmat osastot olivat käytännössä olemassa vain paperilla, mutta toisaalta hyödyllisiä postiosoitteina.

³¹ VapSA 141a 198.

³² Ylikangas 1993, 46.

³³ Ylikangas 1993, 41.

³⁴ Kukkonen 2008, 30.

³⁵ Klemetilä 1976, 108–109.

ammattikunnittain, esimerkiksi ”Portun pataljoona”, joka koostui Portun³⁶ työmiehistä.³⁷ Tämän seurauksena punakaartilaiset lähtivät usein rintamalle tutussa porukassa, joka koostui niin lapsuudenystävistä kuin työkavereista. Taisteluun lähtö tutulla porukalla saattoi toimia lisäinnoituksena ja helpottaa jännitystä matkalla tuntemattomaan, tai paineena liittyä porukan mukana kaartiin. Ehkä tämän yhtenäisyyden tunteesta punakaartilaiset käyttävät kirjeissään sanaa ”me” kuvaamaan yksikkönsä liikkeitä, pelkän ”minä” sijaan. Tampereelle saapunut punakaartilainen kirjoittaa ystävälleen 5.3.1918:

...Nyt ollaan täällä Tampereella kaikki koko Pyhäjärven sakki ja täältä on Vielä ollut hauskaa kun on Niin Paljo Tuttuja, eikä ole ollut Mitään vaaroja ja Tänä aamuna Lähdetään [tuhrittu] Taas matkustamaan mutta ei ole vielä tietoa mihin mennään [...] ja Osku on täällä ja Otto mei ollaan kaikki samassa ragennukses...³⁸

Hauskanpidosta Tampereella kirjoitti myös eräs tyttö ”Portun pataljoonaan” kuuluvan miehen perään 28.2.1918, jolle oli luvannut kirjoittaa tämän lähdettyä rintamalle. Tampereella oli enemmän nuoria naisia kuin miehiä³⁹, ja ulkopaikkakuntalaiset vieraat olivat paikallistytöille ilon aihe:

Kyllä se aika kului hauskasti olisihan se kyllä hauskemmastikkin voitu viettää mutta kun käyttäydyit liian sopimattomasti mutta ehkä meissäkin oli aihetta siihen. [...] No olihan niin se kyllä ikävää kun kiire niin kova tuli ettette enää kerinyt saamaan sitä ruokaa jota teille täällä tampereella tarjottiin.⁴⁰

Hauskanpidon taustalla on kuitenkin aina sota, mutta tyttö kertoo keskittyvänsä elämään hetkessä pitääkseen ikävät ajatukset loitolla:

Kun tuntuu niin ikävältä kun minullakin on yksi tuttava siellä kaipaen jotta koska teidän vuoronne tulee kellahtaa maahan. Onhan se kyllä ikävää kun sitä oikein ajattelee. Mutta minäkin olen aina vaan siinä menon touhussa joka ilta eikä tule oikein vakavalta kannalta tätä maailmaa ajatelleeksi vaikka ei suinkaan se suremista parane.⁴¹

³⁶ ”Porttu” oli Venäjän valtion konepaja Helsingissä, joka sai lempinimensä Venäjän Port Arthurin laivastotukikohdan mukaan, jossa käytiin taistelu Venäjän-Japanin sodassa 1905. *Helsingin Punaisen Kaartin kokoonpano*, 56.

³⁷ Lappalainen 1981a, 139.

³⁸ VapSA 141a kirje 178.

³⁹ Hoppu 2008, 27.

⁴⁰ VapSA 141a kirje 138.

⁴¹ VapSA 141a kirje 138.

Kodin ja perheen jättäminen ei ollut aina helppoa, kun rintamalta eivät kaikki palanneet hengissä kotiin. Halikosta 6.3.1918 kirjoittavalle naiskaartilaiselle lähdöstä rintamalle tuli tunteikas hetki, kun hän joutuu jättämään rakastettunsa:

*Tiedätkö, nyt tuli kuitenkin meille lähtö sinne rintamalle. Voit kai arvata minkälainen tuska riehuu rinnassani, täytyessäni erota sinusta. --- Oi jospa vielä yhden kerran sais sinut tavata. Vaikka taitaa olla parempi, ettemme enää tapaakaan, sillä tiedämmehän varmaan, ettei siitä tule hauskaa hetkeä.*⁴²

Haikea ero tuli myös helsinkiläiselle kaartilaiselle ja hän kirjoittaa naisystävälleen 12.3.1918:

*Me olemme täällä helsinkissä mutta en tietä minne tulee lähtö [...] Samana aamuna kun lähdimme sieltä niin oli koko matka ikävä sua eikä ruoka maittanut ensinkään [...] Jos en sattuisi kaatumaan tässä taistossa niin tulen kesällä sinne jos kehtaan sen anoa...*⁴³

Helsinkiläinen punakaartilainen on liittänyt kirjeeseensä naisystävälleen kuvan, ehkä eron vaikeuden helpottamiseksi. Kuva on tyypillistä vallankumouspotrettia intiimimpi ja persoonallinen lähikuva, ilman kivääriä,⁴⁴ kuitenkin teräskypärä päässä ja pistin vyöllä, tupakka suussa ja punanauha käsivarressa (liite 1).

Myös omaiset kirjoittivat kaartilaisten perään näiden lähdön tuomista tunteista. Lähtö ei selvästi aina tapahtunut yhteisymmärryksessä, vaan tämä Helsinkiin jäänyt nainen kirjoittaa 2.3.1918 rakkaalleen anoen häntä katumaan päätöstä lähteä sotimaan. Punakaarti olikin vapaaehtoinen sotajoukko, jolla oli mahdollisuus kieltäytyä sotimisesta ja lähteä kotiin:⁴⁵

*...Älä mene rintamalle. Minä nään kauheita unia. Jo minä luulen että sinä olet kuollu, kun minä sellaisia unia nään.*⁴⁶

Saman komppanian toinen sotilas saa rakkaaltaan kuitenkin hyvin erilaisen lähdöntoivotuksen kirjeessä 3.3.1918, jonka kirjoittaja on paljon ymmärtäväisempi työväen sodan päämääriä ja sen

⁴² VapSA 141a kirje 185.

⁴³ VapSA 141a kirje 258.

⁴⁴ Tyypillisesti kaartilaisten studiokuvat olivat kokovartalokuvia, joissa joko seisottiin asennossa tai pidettiin kivääriä tanassa ilme tuimana.

⁴⁵ Kaartiin liittymistä ja siinä pysymistä motivoi kuitenkin myös taloudellinen tarve töiden puutteessa. Oloihinsa tyytymättömien, nälkäisten ja koti-ikäväisten kaartilaisten kieltäytymiset, rintamalta omin luvun lähtemiset ja olosuhteista nuriseminen aiheuttivat päänvaivaa punaisten johdolle.

⁴⁶ VapSA 141a kirje 153.

vaatimia velvollisuuksia kohtaan. Usko, niin kristillinen kuin aatteellinen, antavat tukea. Suru ei ole tarpeen, sillä Jumala varmasti takaa oikean osapuolen, eli punaisten, voiton:⁴⁷

...Oi rakkaani en minä kovasti sure sillä kyllä minä ymmärrän että jokaisen kuka vaan kykenee täytyy täyttää velvollisuutensa yhteiskuntaa kohtaan [...] sinua minä oikein ihailen että olet niin innokas [...] uskon varmasti että meidän puolueemme voitta sillä oikeus olisi voitto ja vääritys häviö joka on Luojan sääntö.⁴⁸

2.2 Taisteluiden keskellä

Punakaartilaisen kirjoittamista ei haitannut sensuuri, joka on armeijoissa keino vähentää sotilaallisesti merkittävän tiedon jakoa. Punakaartin vähäinen sensuuri ei puuttunut taisteluista, joukkomääristä ja paikkatiedoista kirjoittamiseen.⁴⁹ Tämän ansiosta punakaartilaiset pystyivät periaatteessa kirjoittamaan kaiken haluamansa taisteluista. Ulkoisen elimen poissaolo ei kuitenkaan tarkoittanut täysin avointa kirjoittelua, sillä sisäinen itsesensuuri ja ulkoiset tekijät, kuten väsymys ja kiire, rajoittivat kirjeiden pituutta ja sisältöä.⁵⁰ Kaikesta ei tahdottu kirjoittaa, ja taistelukaan ei ollut aina jännittävää vallankumouskertomusta. Vaikka ensimmäinen taistelu oli varmasti tunteita herättävä kokemus ja valtaosa kaartilaisista mm. laukaisi aseensa ensi kertaa vasta tositalanteessa, oli sisällissodan taisteluiden luonne etenkin sodan alkupuolella ehkä tapahtumaköyhää kirjeessä kuvattavaksi. Taistelu koostui hyökätessä ampumaketjussa etenemisestä, ja kun vihollinen kohdattiin, ketju jäi paikalleen, ja aloitettiin ampuminen, kunnes vihollinen vetäytyi, tai omilta esim. loppui ammuks.⁵¹ Jos selkeää maalia ei näkynyt, ammuttiin metsään. Puolustuksessakaan vihollisesta ei välttämättä saanut selkeää kuvaa, kun hermostuneet kaartilaiset saattoivat avata tulen niin aikaisin, että taistelu päättyi ennenaikaisesti viholliseen helppoon vetäytymiseen.⁵² Tämän lisäksi läheskään kaikki punakaartilaiset eivät edes nähneet taistelua sodan aikana.

Kuitenkin joissain tapauksissa kaartilaiset ovat halunneet omaisten tietävän, mitä rintamalla tapahtuu ja missä oloissa tutut ihmiset kuolevat. Erään punakaartilaisen kirje 8.3.1918 sisältää kuvauksen taistelusta Kankaanpäällä 22.2.1918. Taistelu on itse asiassa osa punaisten 21.2. alkanutta hyökkäysliikettä Kankaanpään suuntaan Lavalta. Sen taustalla taas oli juuri aloitettu

⁴⁷ Ateismi ei purrut laajalti suomalaisen työväestöön vuonna 1918, joten punaisten kirjeissä yhdistyvät saumattomasti sosialismi ja kristinusko. Kristinuskon ja suomalaisen sosialismin suhteista esim. Kempainen 2020.

⁴⁸ VapSA 141a kirje 157.

⁴⁹ Ahonius 1972, 110.

⁵⁰ Hagelstam & Taskinen 2015, 45.

⁵¹ Raatikainen 1936, 34.

⁵² Ylikangas 1993, 193.

yleishyökkäys, jonka tulokset jäivät käytännössä olemattomiksi.⁵³ Valkoiset onnistuivat pysäyttämään punaisten etenemisen Kankaanpään edustalle, ja punaiset menettivät paljon miehiä.⁵⁴ Kirjoittajan kuvaus käy hyvinkin tarkasti yhteen hyökkäyksen verisimmän yhteenoton, Samppakosken taistelun, kulun kanssa. Siinä valkoisten konekiväärit ampuivat aukealle vetäytyneitä punaisia aiheuttaen suuret tappiot. 39 punakaartilaisista kuoli, eikä kirjoittaja piilottele häviötä.⁵⁵

*Siellä oli pari tuhatta lahtaria⁵⁶ ja meitä ei ollut kun kolme tai neljä sataa. Lahtarit oli hyvissä varustuksissa ja me jouduttiin aivan aukealle. Se taistelu kesti noin 4 tuntia. Sitte kun lahtarit sai lisää voimia niin ne hyökkäsivät, ja meidän täytyi perääntyä, ja siinä perääntyessä meidän puolelta kaatui kaikkein enemmän kuin koko taistelun aikana.*⁵⁷

Todellisuudessa noin neljäsataa punaista vastassa ei ollut kuin 85 valkoista. Tulen alla metsämaastossa ei yksittäisen punakaartilaisen perspektiivistä kuitenkaan ollut mitenkään mahdollista laskea kohti ampujien määrää, kun oli kyse hengissä pysymisestä. Kaaoksessa eivät yksityiskohdat painuneet mieleen. Sisällissodassa vastustajan lukumäärän yliarvioiminen oli raporttien heikkojen tietojen pohjalta tyypillistä myös johdolle. Kirjoittaja lopettaa taistelukertomuksen tavalla, joka jättää tulkinnalle avoimeksi, onko kyse haluttomuudesta kirjoittaa enempää, vai taistelutarinoiden puutteesta:

Nyt en enää näistä asioista osaa kirjoittaa paljo mitää.

Suomen työväen taisteluun liittyi myös suomensukuista työväestöä Venäjältä, joista tunnetuimpina pietarinsuomalaisia. Ruovedelle saapunut suomensukuinen kaartilainen ilmoittaa omaisilleen Venäjälle aikeistaan 3.3.1918 seuraavasti:⁵⁸

*...ollen rintamala täälä suomesa urheilen suomen lahtarein tai suojelus vartioin kansa vaika ei täytyny tähän saaka tapela muuta nyt täyty koitela mimosta se on...*⁵⁹

Kirjeestä kuvastuu olosuhteiden jännittävyys ja halu päästä taisteluun. Sota vaikuttaa olevan seikkailua punakaartilaiselle, joka on juuri ensitaistelunsa kynnyksellä. Hän kuvailee sotaa

⁵³ Lappalainen 1981b, 10–11&46.

⁵⁴ Roselius 2006, 66.

⁵⁵ Lappalainen 1981b, 46.

⁵⁶ "Lahtari" oli valkoisia kuvaava punaisten sana, joka juontui jo suurlakon 1905 ajoista. Sanalla viitattiin työväen "lahtaukseen".

⁵⁷ VapSA 141a kirje 206.

⁵⁸ Hämeen I.I.I. komppaniassa oli ainakin inkeriläinen komppanianpäällikkö, Klemetilä 1976, 258.

⁵⁹ VapSA 141a kirje 160.

urheilijamaisin termein: taistelu valkoisia ”lahtareita” vastaan on ”tappelua” ja ”urheilua”. Seikkailumieleen tulee pieni kolaus, kun suomalaisessa maastossa ei ole miellyttävää katseltavaa:

*...ei ole muuta kun mäkiä ja kivinä metsä...*⁶⁰

Hän kuitenkin kannustaa tuttuaan tulemaan Tampereelle ja liittymään punakaartiin, sillä olo ei ole huonoa ja suomalaiset ovat kaikki tappajia.⁶¹ Kirjoittajakin on liittynyt Tampereella kaartiin, nimittäin Hämeen rykmenttiin, johon liittyi kaartilaisia monilta paikkakunnilta. Hämeen I.I.I. komppaniassa oli pääosin tamperelaisia, ja komppania oli monista muista punakaartin yksiköistä poiketen saanut koulutusta ennen rintamakomennusta. Punaisilla oli aina huutava pula sotataitoisista kouluttajista, ja ehkä juuri koulutuksen huonon tason takia hän käskee perhettään ilmoittamaan tutulle työtilaisuudesta kaartin kouluttajana.⁶² Innokas kaartilainen ei joutunut kauaa odottamaan, että hänen joukkonsa saisi otella valkoisia vastaan.⁶³

Taistelusta kirjoittamista motivoi oman mielen purkamisen lisäksi myös omaisten tarve ja mielenkiinto saada tietoja siitä, miten sota etenee ja mitä kaartilaiset rintamalla kokivat. Tamperelainen kirjoittaa serkulleen rintamalle tiedustellen 13.2.1918:

*Mitä sinulle nyt kuuluu. Oletko saanut nähdä oikein tappelua?*⁶⁴

Punakaartilaisten omaiset eivät pelkästään udelleet tietoja taisteluista, vaan he kokivat myös sympatiaa taistelussa olevia kohtaan ja ymmärsivät sodan vakavuuden. Pietarin Suomalaisen Punakaartin sotilaalle kirjoittaa turhautuneesti 14.2.1918 eräs nainen, varmaankin hänen äitinsä, kuinka rintaman takana punakaartilaiset pitävät hauskaa toisten taistellessa:

...täällä asemalla on aikalailla jo kerääntynyt punakaartilaisia eikä niitten tarvitse lähteä pois aseman lähetyviltä. [...] Täällä oli viime sunnuntaina iltamat mutta ei ne kestänyt kuin pari tuntia kuin Pansa tuli lopettamaan iltamat, mutta väärin se onkin kuin toiset saavat siellä taistella ja he muka täällä vaan iloa pitävät, eivätkä ollenkaan juomaa millainen aika on käsillä. Teilähän siellä on

⁶⁰ VapSA 141a kirje 160.

⁶¹ VapSA 141a kirje 160.

⁶² VapSA 141a kirje 160. Myös itse Hämeen I.I.I. rykmentti sai venäläisiltä vapaaehtoista koulutusta, Klementtilä 1976, 87.

⁶³ Klementtilä 1976, 268.

⁶⁴ VapSA 141a kirje 96.

*kovat taistelut kuinka kauvan vaan kestää ennen kuin pääsette kotio tulemaa, vai tuletteko milloinkaan. [...] Olkaa hyvä ja kirjoittakaa pian miten teidän taistelunne onnistuu.*⁶⁵

Huoli omaisen hyvinvoinnista ja toisaalta taas sodan kulusta näkyy myös tästä äidin pojalleen kirjoittamasta kirjeestä. Pelko pojan turvallisuudesta on suuri, ja äiti rukoilee Jumalalle sekä harmittelee:

*...kuinka sinä voit siellä sodan pauhuissa voi voi voi ihmis-raukoja teitä kaikia en voi puhua on ikävä kun ainoo mitä on on selein sodassa...*⁶⁶

Huoli on kuitenkin myös siitä, kuka on rintamalla voittamassa. Vaikka äiti toivoo, ettei hänen lapsensa kuolisi, hän ei silti itse sodan välttämättömyyttä, ja poikansa päätöstä taistella oikeuden puolesta, kyseenalaista. Hän ja kaikki hänen asetoverinsa ovat sekä sodan uhreja että sen sankareita:

*...Niin Kiitos teille kaikille jotka taistelete köyhälistön puolesta [...] oletko jo voitolla tai eikö oletko...*⁶⁷

Taistelun sivusta seuranta ja siitä lukeminen oli siviileille jännittävää, mutta toisaalta turhauttavaa, kun taisteluissa koettiin ratkaistavan maan tulevaisuus. Eturintamalla sijaitsevien kylien lisäksi siviilit saivat helmikuun aikana kuulla aseiden paukkeen myös Helsingissä, kun punaiset puhdistivat ympäröivää aluetta paikallisista suojeluskuntapesäkkeistä. Tällaista tapausta seurasi sivusta helsinkiläisnainen. Suojeluskunnat tekivät vastarintaa vielä 25.2.1918:

*...on ototeltu jännityksellä ratkaisua kun ne lahtarit kuuluu olevan niin hyvin varustetut täällä on kirkkonummella käynnissä luja taistelu lahtarien ja meikäläisten kassa minun on tehnyt mieli kaartiin mut minkäs täst meene [...] toivotan onnea että jaksatte lyötä lahtarit nurin niskoin jos pysytte voittaina vapautes taistelussa etelleenkin...*⁶⁸

Kirkkonummella oli helmikuun loppuvaiheilla vielä suhteellisen suuri joukko suojeluskuntalaisia, noin 400.⁶⁹ Määrällisesti vahvempi punakaartilaisjoukko, panssarijunan tukemana, voitti taistelun. Valkoiset sotilaat antautuivat seuraavana päivänä, ja selustan tärkeä junarata oli turvattu.⁷⁰ Kateutta sodan seikkailua ja kamppailua suuremman hyvän puolesta heijastaa myös kirje, jonka

⁶⁵ VapSA 141a kirje 98.

⁶⁶ VapSA 141a kirje 241.

⁶⁷ VapSA 141a kirje 241.

⁶⁸ VapSA 141a kirje 127.

⁶⁹ Lappalainen 1981a, 99.

⁷⁰ Lappalainen 1981a, 99–103.

Punaisen ristin hoitajaksi ilmoittautunut nainen osoittaa 4.3.1918 rintamakaartilaisystävälleen. Voitto vihollisesta, uusien paikkojen näkeminen ja korkeampi tehtävä tuntuvat jäävän sivuun hoitajalta, joka ei pyynnöistä huolimattaan ole päässyt punakaartilaisosaston mukana rintaman läheisyyteen toimimaan.⁷¹

*...Tällä ajalla olet jo ennättänyt nähdä vähän ympärilles [...] Sinulla on tehtävä ja teillä kaikilla siellä [...] Olet kai kuullut siitä Heinolan suuresta tappelusta jossa niin armottomasti kuoli lahtareita.*⁷²

Monille siviileille sodan tulo kotiseudulle oli kuitenkin enemmän pelon kuin innostuksen aihe. Huhut vihollisen hyökkäysaikaista pelottivat rannikolla 6.3.1918. Huhut saattoivat liittyä Ahvenanmaan siirtymiseen saksalaisten käsiin. 5.3.1918 saksalaiset nousivat Ahvenanmaalla maihin ja alueen hallinta siirtyi aikaisemmin sitä miehittäneiltä ruotsalaisjoukoilta, ja valkoisten toiminta alueella alkoi jälleen, vaikkei hyökkäystä mannermaalle ollut tulossa vielä moneen viikkoon. Punakaartin vartiotoiminnan aktivoituminen hermostuttaa kirjoittajaa, joka uskoo valkoisten olevan häikäilemättömiä raakalaisia:

*...Pelossa ollaan nykyään täälläkin sillä huhutaan että Kemiön porvari- eli valkokaarti aikoo hyökätä tänne joten tšekäläinen punakaarti on jo muutamat yöt vartioinut jo ulkona merellä eli saaristossa asti – perheellisillä on kauheinta jäädä pienokaisten lasten kanssa sodan jalkoihin.*⁷³

Viikkojen kuluessa rintamalla jatkuvat taistelut kuluttivat aikaisemmin mainittua Hämeen I.I.I.-komppaniaa, ja sen kolmannen platoonan päällikköä⁷⁴, joka oli joutunut Ruoveden rintamalta Kurussa poiketessaan yllättäen taisteluun. Menetetty hengähdystauko rasitti päällikköä, joka kirjoitti ystävälleen 15.3.1918:

*...lähten taas Ruovetelle minä en ole saanu nukkua kahteen viikkoon muuta kun kymmenen tuntia ja olen kovin väsyksissä [...] ei tahdo tulla tästä kirjoittamisestakaan mitään kun meinaan nukkua vaan [...] olen ollut monessa kuula⁷⁵ sateessa vaan kaikista olen säästynyt ainakin tähän asti vaan en tiedä koska pääsen täältä lomalle...*⁷⁶

⁷¹ Punaisen ristin hoitajia toimi rintaman läheisyydessä. Vakavammin haavoittuneet evakuoitiin eteenpäin sairaaloihin.

⁷² VapSA 141a numeroimaton kirje Lahdesta.

⁷³ VapSA 141a kirje 188.

⁷⁴ Punakaartin organisaatiossa komppania jakautui neljään platoonaan, paperilla noin 25-henkiseen joukkoon, jota johti platoonanpäällikkö. Päälliköt valittiin punakaartissa miehistön joukosta äänestyksellä.

⁷⁵ Sisällissodan aikana nykyisin patruunaksi tai luodiksi nimitettävistä tuliaseiden ammuksista käytettiin sanaa ”kuula”.

⁷⁶ VapSA 141a kirje 337.

Plutoonanpäällikkö oli tietämättään kuitenkin juuri selviytynyt paljon suuremmasta kuolemanvaarasta vastapuolen komentajan henkilökohtaisten oikkujen seurauksena. Kuruun hyökkäävää valkoista osastoa johtava eversti Hjalmarson oli nimittäin varovaisuuttaan myöhästynyt sodanjohdon hyökkäysaikataulusta, ja vihdoinkin edetessään Kurua kohti 15.3.1918, hän yllättäen komensikin joukot vetäytymään jouduttuaan pieneen kahakkaan punaisten kanssa.⁷⁷ Hyökkäys jatkui seuraavana päivänä, jolloin sekä Hjalmarson että punaisten johto päätyivät vetäytymään Kurusta, vaikka taistelu ei ollut vielä ratkennut.⁷⁸ Kahden viikon taisteluiden jälkeen kaartilaisen henkilökohtainen tulevaisuus alkoi näyttää pimeältä, ja kuolema todennäköisemmältä kuin kaivattu loma. Hämeen I.I.I.-komppania jatkoi käytännössä yhtämittaista vetäytymistaistelua 6.4.1918 asti, jolloin se antautui Pispalassa punaisen Tampereen viimeisten puolustajien joukossa.⁷⁹

Taistelun keskellä oli vaikea saada kuvaa siitä, kuka oli voitolla ja miten taisto muilla rintamilla eteni. Länkipohjalta eräs punakaartilainen kävi kirjeenvaihtoa poikansa kanssa, joka taisteli noin viidenkymmenen kilometrin päässä Vilppulan rintamalla. Kirjeen kirjoitusajankohtana, 12.3.1918, oli paria päivää aikaisemmin käynnistetty punaisten viimeiseksi jäänyt koko rintaman laajuinen yleishyökkäys pohjoiseen.⁸⁰ Muutamaa päivää myöhemmin se kääntyi, niin Vilppulassa kuin Länkipohjassakin, perääntymiseksi valkoisten onnistuneemman, Tampereelle suuntautuvan suurhyökkäyksen seurauksena. Länkipohjan rintaman valkoiset mursivat 16.3.⁸¹ Kaartilaisia kaatui taistelussa ja ammuttiin vangittuina kymmenittäin.⁸² Tämä kaikki oli kuitenkin vielä auki olevaa tulevaisuutta taistelun keskellä kirjoittavalle kaartilaiselle. Kirjoittaja kertoo ”Vilppulan sotilaille”⁸³ oman rintamansa tapahtumista seuraavaa:

Täällä on ollu tänään Sirkkalan kulmalla kovin ankara ottelu vaan ei tuloksesta tiedetä, kuuluu vieläkin tätä kirjoittaessani kuu(laa) [paperi repeytynyt].⁸⁴

Usko omien voittoon on yhä kova, sillä:

...kyllä tällä punakaarti hyvin pärjää.⁸⁵

⁷⁷ Ylikangas 1993, 89.

⁷⁸ Ylikangas 1993, 91–93.

⁷⁹ Klementtilä 1971, 268.

⁸⁰ Lappalainen 1981b, 48–49.

⁸¹ Hoppu 2022, 88.

⁸² Roselius 2006, 38.

⁸³ VapSA 141a kirje 262.

⁸⁴ VapSA 141a kirje 262.

⁸⁵ VapSA 141a kirje 262.

Kyse ei kuitenkaan ollut vain tiedottoman punakaartilaisen optimismista, vaan punakaartin johdossa oltiin vielä optimistisia Vilppulan valtaamisen suhteen.⁸⁶ Mieliala oli kuitenkin jo jakautunut, joidenkin päälliköiden valittaessa miespulasta ja monien kaartilaiden ollessa tyytymättömiä oloihinsa.⁸⁷ Vaikka johdoltakin puuttuikin paljon tietoa mm. vihollisen vahvuudesta, he saattoivat arvioida tilannetta rintamaraporttien valossa. Rivikaartilaiselle tehokkain keino saada ensikäden tietoa muilta rintamilta oli kirje:

*...kirjoita minulle sieltä että minäkin tiedän kuinka saatte rav[repeämä] ja kuinka muten voitte.*⁸⁸

Edellä kirjoittanutta vielä optimistisemmin punaisten yleishyökkäyksen mahdollisuuksiin suhtautui Kyrökoskella 14.3. suurista sotajoukoista innostunut kaartilainen:

*...huomenna alkaa rynnistys eteenpäin kovalla vauhdilla, nyt on meininki laittaa tykkituloilla kaikki kylät palamaan [...] täällä on miehiä vaikka minkä verran ja Vilppulassa on kylät palaneet jo pari vuorokautta...*⁸⁹

Kaartilainen ei vielä itse ole liittynyt taisteluun, mutta ihailee punakaartin sotavoimaa, mies- ja tykkimäärät näyttävät ehtymättöminä, ja kun viereisiltä rintamilta kuuluu hyviä uutisia, voitto näyttää varmalta. Suurten joukkomäärien siirtely ei kuitenkaan ollut seurausta pelkästään hyökkäysvalmisteluista. Pohjoisen rintaman ylipäällikkö Hugo Salmela ja rintamapäällikkö A.E. Leinonen joutuivat siirtämään uusia miehiä ja tykkejä Tampereelta Ikaalisten rintamalle jo pelkästään rintamalinjan säilymisen vuoksi, kun edelliset rintamaa miehittäneet kaartilaiset olivat joutuneet valkoisten saarrostrytyksestä pakokauhun valtaan ja paenneet Tampereelle turvaan.⁹⁰ Suuremmista sotatapahtumista kaartilaisen on kuitenkin vaikea saada kokonaiskuvaa, kun *Kansanvaltuuskunnan Tiedonantajan* kaltaiset punaisten sanomalehdet kertoivat käytännössä tappioistakin voiton muodossa.⁹¹ Askel tappiomielialaan saattoi olla vain yksikin taistelu, jossa oma joukko kohtasi tappioita ja häviö vaikutti omien johtajien aikaansaannokselta. Hyökkäyksen huumassa ennen taiston alkua voitto näytti kuitenkin tälle kaartilaiselle varmalta. Kirjeen kirjoittaja

⁸⁶ Lappalainen 1981b, 61–63, Hoppu 2022, 87.

⁸⁷ Hoppu 2022, 86–87.

⁸⁸ VapSA 141a kirje 262.

⁸⁹ Suomen Kuvalehti 1918 nro 50, 689.

⁹⁰ Lappalainen 1981b, 54–55.

⁹¹ Aikaisemmin nimellä *Kansanvaltuuskunnan Tiedonantoja*. Esim. 14.3.1918 nro. 36 tiedotti Pohjoisella rintamalla läpimurrosta ja onnistuneista puolustustoimista, sekä valkoisten suorittamista vankiteloituksista.

ei päässyt mukaan toivomiinsa valloituksiin, kun valkoisten hyökkäys keskeytti seuraavana päivänä Ikaalisten suunnalla tehdyt punaisten hyökkäyssuunnitelmat.⁹²

2.3 Kuoleman kohtaaminen

Riikka Valkjärvi toteaa tutkimuksessaan toisen maailmansodan kirjeistä, että kuolemaa käsiteltiin niin suoraan kuin epäsuorasti. Suoraan kuolema ilmaistuu yleensä toverin kuolemasta tiedottaessa. Omasta kuolevaisuudesta puhuttaessa käytettiin kiertoilmaisuja, kuoleman ollessa ikään kuin läsnä oleva asia, joka ei kuitenkaan vielä päde omaan olemukseen.⁹³ Toisen maailmansodan aikana käytettiin rintamalla kuolemasta useammin termiä ”kaatuminen”, joka yleensä kirjeissä vain todetaan, mutta joskus myös yksityiskohtaisesti kuvataan.⁹⁴ Samoja piirteitä löytyy myös punaisten sisällissodanaikaisista kirjeistä. Kuolemaa kuvataan molemmissa sodissa kaatumisen ohella muillakin kiertoilmauksilla, kuten aikaisemmin viitatussa kirjeessä ”maahan kellahtamisena”⁹⁵.

Kuolemanvaarasta ei vaiettu kirjeissä. Eräs punakaartilainen lohduttaa kiireessä lyhyeksi jääneessä kirjeessä huolestunutta siskoaan 12.3.1918. Kuolema on ikään kuin olento, ehkä kirjoittaja tahallaan luokin mielikuvaa hahmosta, joka vierailee rintamalla, todellisuuden raakuuden kuvaamisen sijaan:

*Että älä sure kovin vaikka kuolemakin täällä kävi.*⁹⁶

Sodan ja taisteluiden kuolema oli tuttua suomalaisille jo vuosikaudet, kun suursodan taisteluista kerrottiin lehdissä, ja Helsinkiin tuotiin kaatuneiden ruumiita. Mutta vaikka vallankumoukseen ase kädessä lähtiessä kuoleman kohtaaminen oli ehkä romantisoidun ja seikkailunhimoisen ajatuksen tasolla selvä, oli läheisen kuolema silti monelle järkyttävä kokemus. Kuten aikaisemmin mainittu, taistelutoverit olivat yleensä kotipaikkakunnan tuttuja. Selvästi järkyttynyt punakaartilainen kirjoittaa luettuaan kaverinsa kirjeestä yhteisen tutun kuolemasta 7.3.1918:

*Minä en tahdo oikeen uskoa että Enosen Kalle on kuollut sana kuollut [tuhrittuja sanoja] sanan täydessä merkityksessä tekee vähäsen kummittavan vaikutuksen. Sitä ei tahdo ottaa oikein uskoakseen...*⁹⁷

⁹² Lappalainen 1981b, 55.

⁹³ Valkjärvi 2022, 29.

⁹⁴ Valkjärvi 2022, 32.

⁹⁵ VapSA 141a kirje 138.

⁹⁶ VapSA 141a kirje 276.

⁹⁷ VapSA 141a kirje 199.

Kirjeenpätkä kertoo myös kirjeen rajallisuudesta tunteiden ilmaisijana, muuten puhtaalla kielellä kirjoitetussa kirjeessä on kirjoittajalla ollut jonkin verran vaikeuksia ilmaista kuolemaan suhtautumistaan. Kirjoittaja kuitenkin muistuttaa ystävälleen, ja ehkä myös uskottelee itselleen, että yhteisen tutun kuolema oli merkityksellinen. ”Kuollut” muuttuu nyt ”kaatuneeksi”, jolloin sanojen ja kaverin kuoleman merkityskin muuttuu tragediasta sankarikuolemaksi:

”...sen täytyy sanoa että se kaatui taistelussa että hän kaatui aatteen puolesta siis vapauden taistelussa. Hän kaatui niin kuin soturi ainakin ja rauha hänen tomulleen.”

Toteamuksessa toverin kuoleman tuomaa järkytystä lievitetään ja tapahtumaa oikeutetaan kahdella keinolla. Ensimmäisessä lauseessa hän on uhri oikeutetussa taistelussa, jota käydään työväenluokan vapauden puolesta. Vaikka kaartiin saatettiin liittyä rahan puutteessa, propagandassa vallankumoustaistelun syyksi nähtiin työväen vapautus sorrosta. Taistelu oli välttämätöntä itsepuolustusta.⁹⁸ Punaisten propagandassa liikkuvat käsitteet kuten ”kansalaissota” ja ”vapaustaistelu”, jotka kuvastivat näkemystä sodasta alistetun luokan kamppailuna sortoa vastaan.⁹⁹ Tämä ei ollut aikalaisille vain tyhjää propagandaa, vaan monien kaartilaisten motivaationa oli taistelu paremmasta tulevaisuudesta.

Toiseksi kaatunut todetaan soturiksi. Taistelussa kaatuminen on sankarikuolema, tarpeellinen uhri oikeuden kamppailussa, ja se nostattaa hänet historiaan muiden sotureiden rinnalle. Punaisten propagandassa näitä sotureita olivat usein aikaisemmat vallankumoukselliset esim. Pariisin kommuunista ja muista kansannousuista.¹⁰⁰ Sankarikuolema ja soturin ihannointi ei todellakaan ollut punaisten propagandalle erityinen piirre. Kirjoittaja on voinut omaksua käsityksen jalosta soturista muualtakin. Joka tapauksessa sankarikuolema oli merkittävässä asemassa punaisten propagandassa ja läheisen kuoleman hyväksymisessä. Taistelussa kuolleet olivat niin antaneet henkensä oikean aatteen puolesta, kuin taanneet itselleen sankarin muiston.¹⁰¹

Kaartilaisten omaisille lähettämien kirjeiden tärkein tehtävä oli toimia todistuksena hengissä säilymisestä. Kun kirjettä ei kuulunut, syntyi kotona pelko, että kuolema oli osunut oman kohdalle.

⁹⁸ Kiiskilä 2015, 101–105.

⁹⁹ Kiiskilä 2015, 134&137.

¹⁰⁰ Sosialistisessa kirjallisuudessa jo pitkään pyörinyt aihe, josta kerrotaan myös sodanaikaisissa punaisissa sanomalehdissä. Kommuunista proletariaatin diktatuurin esimerkkinä kirjoitti jo esim. Karl Marx teoksessaan *Kansalaissota Ranskassa 1871*. Toisaalta myös Marx yhdisti sankaruuden yleiseurooppalaiseen tapaan antiikin myytteihin.

¹⁰¹ Huhtala 2015, 40–42.

Tieto kuolemasta saattoi tulla lehdessä, mutta nopeammin se saapui, jos jonkin samassa paikassa taistelleen omaiset saivat tiedon kirjeessä. Kovan taistelun jäljiltä kaartilaisen kirje onkin kuin kuolinilmoituspalsta. Kuolinolosuhteet ja -paikka ovat myös kuvattuina:¹⁰²

Sinä käskit kirjoittaa siitä tarkimpia tietoja missä Kalle kaatui. En minä sitä sillä kertaa nähnyt, kun se kaatui, mutta noin tuntia ennen näin sen. Kyllä toiset pojat sanoivat sen nähneensä. Minä satuin olemaan silloin vähän toisessa paikassa. Me oltiin silloin Kankaanpäässä, se on Tampereelta pohjoiseen ja länteen päin. Siellä kaatui toisiakin Heinolan poikia, Almari Onkinen ja Väinö Lindström, ja Paavo Hampel kaatui siellä samassa paikassa...”¹⁰³

Kirjeiden epätarkat tiedot kaatuneista aiheuttivat kotona huolta, kuten tässä kaartilaisen sisaren koko perheensä puolesta 7.3.1918 Turusta kirjoittamassa kirjeessä:

...äitillä on niin kauhian ikävä kun Halmen jussi kirjoitti että heikkilämäen kuularuisku¹⁰⁴ sakista on yksi kuolleet mutta ei se sanonut kuka se on ja jokainen ajatteli että kyllä se on mejän poika [...] äiti ei voinut nukkuakkan koko yönä...”¹⁰⁵

Unettomuus ja toisaalta painajaiset vainosivat monia kaartilaisten omaisia. Eräs nainen kirjoitti 4.3.1918 useista piinaavista unista, joissa hänen rakkaansa lähtö oli suunta varmaan kuolemaan:

...see on vähän kauhiala kun olette sinne youtunut taisteleman lahtareita vastaan henkensä kaupalla [...] en voi nukkuakan öisin kun ajattelen sitä asia että kuolette siellä taistelussa [...] ajattelen koska on viimeinen päivää teillä siellä, sitten on myös minun elämäni lopussa...”¹⁰⁶

Kylätuttujen kuolema sai ajattelemaan, onko omainen enää elossa. Kirjeitä, joissa kaartilaisten omaiset reagoivat tämän kuolemaan, ei tietenkään ole. Kuolleille ei kirjeitä osoitettu, mutta koska lähettäjä ei voinut koskaan olla täysin varma vastaanottajan elossa olosta, surtiin jo mahdollista kuolemaa kirjeissä. Jotkin sisällissodan kirjeistä matkasivat kirjoittajan tietämättä jo kuolleelle vastaanottajalle.

¹⁰² ks. Aikaisemmin käsitelty kirjeen kuvaus Samppakosken taistelusta.

¹⁰³ VapSA 141a kirje 206.

¹⁰⁴ Kuularuisku on sisällissodan aikainen nimitys konekiväärille.

¹⁰⁵ VapSA 141a kirje 190.

¹⁰⁶ VapSA 141a kirje 192.

3. Yhteenveto

Avasin tutkimuksessani punakaartilaisten kokemuksia ja tunteita vallankumouksen ensimmäiseltä kuudelta viikolta, jolloin tapahtumat olivat vielä tuoreita ja sodan lopputulos ratkaisematta. Sisällissodan tapahtumahistoriaan tutkimus ei tuonut mitään uutta, mutta se liitti osaltaan kokemuksen historioita yksilöllisiksi ja yhteisiksi kokemuksiksi sodasta. Tutkimus ei luonut yhtä kronologista sodan kulkua, vaan on jäsennelty teemoihin. Kun yhdellä paikkakunnalla kirjoitettiin sotaan lähteneiden nuorien perään haikeasti, toisella kirjeissä surtiin jo taistelussa kaatuneita.

Kirjeissä jaettiin niin onnistumisen hetkiä ja hauskoja kohtaamisia sodan keskellä, kuin sen tuomia huolia ja huonoja kokemuksia. Sota sekä erotti että yhdistikin ihmisiä, kirjeissä kuitenkin korostuu ero ja kaipuu läheisten välillä. Etenkin kuolema järkytti omaisia, eivätkä punakaartilaisetkaan olleet kirjeissään sitä kohtaan aina tunteettomia. Punaisten kirjeiden kirjoittajat olivat niin moninainen joukko, ettei heidän kokemustaan ja voi käsitellä täysin yleistävästi, vaikka samat aiheet toistuvatkin useiden kirjoittajien kirjeissä. Lähtö oli sekä innostava sukellus tuntemattomaan, että toisille haikea ero. Taistelua käytiin sekä oikeuden puolesta, että olosuhteiden luomasta pakosta. Kuolemasta kirjoitettiin niin tunteiden vallassa kuin suoraan todeten. Näin ei ollut vain kirjoittajien välillä, vaan yksittäinen kirjoittaja kamppaili sodan mielikuvien ja kuoleman uhrauksen, sekä taistelun kärsimyksen ja välttämättömyyden välillä myös omassa mielessään kirjoittaessaan läheisille. Tappamisen kokemuksista ja omien terrorista ei aineistossa keskusteltu, viha ja pelko vihollista kohtaan oli kuitenkin läsnä.

Olen taustoittanut kirjoitettujen kokemusten maailmaa luomalla niiden ympärille tapahtumahistoriallista kontekstia, sekä raottamalla aikalaisten näkökulmaa sotaan, joka oli heille vielä kesken. Työväenliikkeen, ja vanhemman suomalaisperinteen, aatteellinen konteksti, sekä sodanjohdon henkilöiden tekemät päätökset loivat ikään kuin pohjalle paperin, jolle kirjeet kirjoitettiin. Kirjoittajat olivat kuitenkin yksilöitä omine ajatuksineen, mutta aineiston luonteen takia tarkemmat henkilöhistoriat jäävät vaille selvityksen mahdollisuuksia.

Tutkimukseni sijoittuu kirjetutkimuksen ja kokemuksen historian alati lisääntyvään joukkoon, ja se jättää jatkotutkimukselle paljon sijaa. Vapaussodan arkistossa on tuhansia kirjeitä, ja etenkin sotaonnen lopullisen kääntymisen luomat tunnelmat rajautuivat tästä tutkimuksesta kokonaan pois. Kirjeitä ja kokemusta voisi käsitellä myös aivan erilaisista näkökulmista, kuten esimerkiksi ideologian ja aatepohjan tarkemmin tutkimisen, ja aikaisempien vuosikymmenien kokemusten vaikutusten kannalta. Käsittelemättä jäi myös sodan valkoinen osapuoli, puhumattakaan

saksalaisten, ruotsalaisten ja venäläisten kirjeistä. Sisällissodan kirjeet tarjoavat myös vertailukohtaa muiden sotien kirjeiden ja kokemusten vertailulle, ja viimeisessä kappaleessa jo hiukan peilasinkin niitä jatkosodan suomalaiskirjeisiin.

Kirjallisuus ja lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Vapaussodan arkisto (VapSA)

I Tutkijanviranomaisen ja Viipurin keräystoimikunnan asiakirjat. I6:141a Viipurin keräystoimikunnan sekalaiset asiakirjat, punaisten kirjeet 1918–1918.

Painetut lähteet

Suomen Kuvalehti, numero 50, 14.2.1918. digi.kansalliskirjasto.fi

Suomen Kansanvaltuuskunnan Tiedonantaja, numero 36, 14.3.1918. digi.kansalliskirjasto.fi

Helsingin Punaisen Kaartin kokoonpano. Ohjeeksi syyttäjä- ja tutkintaviranomaisille. Esikunnan tiedusteluosaston julkaisema.

Notes on Examination of the Effects and Various Objects Found on German Soldiers. Translated from the French at the Army War College. Washington Government Printing Office, 1917.

Tutkimuskirjallisuus

Ahoniemi, Rainer: *Suomen vapaussodan 1918 kenttäposti – sotahistoriallisfilatelistinen tutkimus.* Suomen Filatelistiseura: Helsinki, 1972.

Hagelstam, Sonja ja Taskinen, Ilari, *Hiljaisuuden myytit – Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä.* Teoksessa Tikka, Marko et al. *Kirjeitä Sodassa – Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina.* Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015. s. 44–59.

Hoppu, Tuomas, ”Tehtaiden kaupunki”. Teoksessa Hoppu, Tuomas et al.(toim.), *Tampere 1918.* Vapriikki: Tampere, 2008. s. 12–17.

Hoppu, Tuomas, ”Helsingin punakaartit rintamalla”. Teoksessa Nieminen, Jarmo(toim.), *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa.* Gummerus Oy: Jyväskylä, 2015. s. 192–211.

Hoppu, Tuomas: *Vilppulasta Tampereen porteille.* Vastapaino: Tampere, 2022.

Huhtala, Anna: *”Kaaduit taistelussa vapauden, sekä ihmisarvon ja oikeuden”– Kuolemankäsittely Suomen sisällissodassa punaisten puolella*. Julkaisematon historian pro gradu tutkielma, Tampereen Yliopisto, 2015.

Kempainen, Mikko, *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikka – 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittäjinä*. Yhteiskuntatieteiden väitöskirja, Tampereen Yliopisto, 2020.

Kiiskilä, Outi-Maria, *Punainen myrsky: Suomen työväenlehdistön taistelu vallankumousvuosina 1917–1918*. Julkaisematon historian pro gradu tutkielma, Jyväskylän Yliopisto, 2010.

Kinnunen, Tiina ja Kivimäki, Ville, *”Johdatus koettuun sotaan”*. Teoksessa Kinnunen, Tiina ja Kivimäki, Ville(toim.), *Ihminen sodassa – suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva: Jyväskylä, 2006. s. 9–19.

Klementtilä, Aimo, *Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö*. Tampereen Yliopisto, Tampere, 1976.

Kukkonen, Juha, *”Valokuvaajat sisällissodassa – katsaus valokuvaperinteeseen”*. Teoksessa Kukkonen, Juha ja Heikka, Elina(toim.), *Punamustavalkea – 1918 kuvat*. Avain: Porvoo, 2008. S. 23–40.

Lappalainen, Jussi T, *Punakaartin Sota 1*. Opetusministeriö: Helsinki, 1981a.

Lappalainen, Jussi T, *Punakaartin Sota 2*. Opetusministeriö: Helsinki, 1981b.

Nurminen, Tapio. *””Ehkä se läpimurto on nyt selvä” – Sotilaiden kirjeet tapahtumahistorian lähdeaineistona*. Teoksessa Tikka, Marko et al. *Kirjeitä Sodassa – Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015. s. 136–162.

Parikka, Jari, *Raaka sortovaltaa vastaan – Punaisten mielialakehitys keväällä 1918 yksityiskirjeiden valossa*. Julkaisematon historian pro gradu, Turun Yliopisto, 1999.

Raatikainen, H., *”Taktiikka Suomen vapaussodassa”*. *Tiede ja ase* 4(1936).

Reunamäki, Ilmari, *Unionin puolella taistelemisen syyt ja sodan kokemus sotilaiden kirjeissä Yhdysvaltain sisällissodasta*. Julkaisematon historian pro gradu tutkielma, Tampereen Yliopisto, 2020.

Roselius, Aapo, *Amatöörien sota - Rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918*. Valtionneuvoston Kanslia: Helsinki, 2006.

Taskinen, Ilari, ”Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta”. Teoksessa Tikka, Marko et al. *Kirjeitä Sodassa – Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015. s. 12–29.

Tikka, Marko, ”Kai mennään huomenna Porin rintamalle ja kirjoita? – Sisällissodan punaisia kirjeitä”. Teoksessa Tikka, Marko et al. *Kirjeitä Sodassa – Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015. s. 122–135.

Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Levala-Nurmi, Seija-Leena. ”Kirjeiden tutkimaton maailma”. Teoksessa Tikka, Marko et al. *Kirjeitä Sodassa – Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015. s. 6–11.

Tikka, Marko, ”Suomen sisällissodan tapahtumat” Teoksessa Tepora, Tuomas ja Roselius, Aapo(toim.), *Rikki revitty maa – Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Gaudeamus: Helsinki, 2018. s. 82–110.

Ylikangas, Heikki: *Tie Tampereelle*. WSOY: Porvoo, 1993.

Liitteet

Liite 1

Kirjeeseen 258 liitetty lähettäjän kuva. VapSA 141a